



**‘Het eenige en zeldzame Wonderstuk van de geheele wereld’
Een architectonische fantasie voor een illustere vaderlander**

Freek Schmidt (VU Amsterdam)

Een lieu de mémoire

Het uit de veertiende eeuw stammende Loevestein, strategisch gelegen op de grens van Holland tussen Maas, Waal en Merwede bij Gorinchem, is een belangrijke ‘plaats van herinnering’ die ook in de *Canon van Nederland* is opgenomen.¹ Het fort wordt in de geschiedschrijving vooral geassocieerd met het gedwongen verblijf van Hugo de Groot in 1621 en het relaas van zijn wonderbaarlijke ontsnapping. Daarvoor doen de architectuur van het kasteel en zijn bijzondere ligging in het rivierlandschap eigenlijk niet ter zake. De naam Loevestein is slechts het vertrekpunt voor een imaginaire reis naar het verleden. Dat was ook zo toen Jacob Ploos van Amstel in juli 1772 de toen al enige tijd leegstaande staatsgevangenis bezocht.² Het bezoek aan Loevestein uitte zich bij Jacob in een

¹ M. van Gelderen, ‘Slot Loevestein. Hugo de Groot ontsnapt in een boekenkist’, in: M. Prak (red.), *Plaatsen van herinnering. Nederland in de zeventiende en achttiende eeuw*, Amsterdam 2006, p. 143–53. Een eerdere opsomming van de plaats van Loevestein in de politieke en nationale geschiedenis geeft N.C.F. van Sas, ‘Gedenck aan Loevesteyn’, in: N.C.F. van Sas (red.), *Waar de blanke top der duinen en andere vaderlandse herinneringen*, Amsterdam / Antwerpen 1995, p. 70–80, tevens in: N.C.F. van Sas, *De metamorfose van Nederland. Van oude orde naar moderniteit, 1750–1900*, Amsterdam 2004, p. 567–75.

² Eerder zijn de redevoering van Ploos van Amstel en (de architectuur van) het toen getoonde ‘papieren gedenkstuk’ behandeld door G. Ploos van Amstel, *Portret van een koopman en uitvinder. Cornelis Ploos van Amstel. Maatschappelijk, cultureel en familielevens van een achttiende-eeuwer*, Assen 1980, p. 39–40; F. Grijzenhout, *Feesten voor het vaderland. Patriotse en Bataafse feesten 1780–1806*, Zwolle 1989, p. 29–30 en

aandoening die tegenwoordig wordt omschreven als ‘de historische sensatie’: de gewaarwording van een gebeurtenis uit het verleden die door het wegvallen van tijd plotseling zeer nabij schijnt. Zo fungeerde Loevestein als een *lieu de mémoire*, waar de geografie bij Jacob een stroom van gedachten en associaties op gang bracht rond Hugo de Groot.³ Van tevoren had Jacob zich ongetwijfeld goed voorbereid op deze ‘bedevaart’, en verschillende levensbeschrijvingen van Grotius kunnen lezen, en Loevestein kunnen opzoeken in Jacob van Royen’s *Antiquitates Belgicae, of Nederlandsche Oudtheden* (1700) of Ludolf Smids’ *Schatkamer der Nederlandsse Oudheden* (1711). Of hierbij ook Betje Wolff’s omschrijving van De Groot als een van de heilige vaderlandse helden in haar *Onveranderlyke Santhorstsche Geloofsbelijdenis* (1772) als extra aansporing diende, is niet bekend.⁴ Feit was dat er in die jaren in kringen van staatsgezinden een levendige vaderlandcultus bestond.⁵ Ploos memoreert in zijn redevoering hoe ongepast het eigenlijk is dat er wel een plek is die aan De Groot’s gevangenschap herinnert, maar dat zijn graf in de Nieuwe Kerk te Delft het, ondanks eerdere pogingen, nog altijd zonder monument moest stellen.⁶

T.H. von der Dunk, *Een Hollands heiligdom. De moeizame architectonische eenwording van Nederland*, Amsterdam 2007, hoofdstuk 1 [eerder verschenen in *Grotiana* 19 (1998), p. 25–81].

³ Voor de (internationale) opleving van de belangstelling voor *lieux de mémoire* sinds de jaren zeventig, zie: P. den Boer, ‘Geschiedenis, herinnering en “lieux de mémoire”’, in: R. van der Laarse (red.), *Bezeten van vroeger. Erfgoed, identiteit en musealisering*, Amsterdam 2005, p. 40–58. Zie voor het verwante begrip ‘erfgoed’ in materiële en immateriële zin: F. Grijzenhout (red.), *Erfgoed. De geschiedenis van een begrip*, Amsterdam 2007.

⁴ Grijzenhout, *Feesten voor het vaderland* (n. 2), p. 27–29; A. van der Woud, *De Bataafse Hut. Denken over het oudste Nederland (1750–1850)*, Amsterdam, Antwerpen 1998, p. 146; F. Grijzenhout, ‘Vaderlandse oudheden’, in: F. Grijzenhout (red.), *Erfgoed* (n. 3), p. 109–32, i.h.b. p. 121.

⁵ N.C.F. van Sas, ‘Voor vaderland en oudheid. Het klassieke paradigma in de laat-achttiende-eeuwse Republiek’, in: F. Grijzenhout en C. van Tuyl van Serooskerken (red.), *Edele Eenvoud. Neo-classicisme in Nederland 1765–1800*, [cat.tent. Haarlem, Frans Halsmuseum en Teylers Museum, 17 september – 26 november 1989] Zwolle 1989, p. 13–31, i.h.b. p. 31.

⁶ Uiteindelijk kwam er in 1781 een monument. Grijzenhout, *Feesten voor het vaderland* (n. 2), p. 29–30; Von der Dunk, *Een Hollands Heiligdom* (n. 2), p. 26.

'Het Wonderstuk'

Wat echter Ploos' redevoering vooral interessant maakt, is de gewaarwording dat Loevestein hem zo zwaar te moede werd dat hij wenste sterk genoeg te zijn 'om oogenbliklijk dat verwenschte Slot tot de grondslagen toe te kunnen sloopen, ja de plaats zelfs in 't Heelal te vernietigen [...] om ter eere van zo doorluchtig eenen Personaadje een Gedenkteken, een Praalgraf op te richten, dat en in grootschheid van bouwsieraaden, en in kostbaarheid van bouwstoffen, alles van dien aart overtreft, en het eenige en zeldzaame Wonderstuk van de geheele waereld genaamd kan worden, ter gedachtenisse van het grootste wonder onder het menschdom.' Het aanwezige kasteel herinnert hem aan een smadelijke periode en boezemt hem afgrijzen in. Om die sensatie uit te sluiten en toch de herinnering van de plek te laten voortleven bedenkt hij een nieuwe attractie die de plaats van het ongenaakbare kasteel moet innemen. De plek moet geografisch gemarkeerd door middel van een nieuw reusachtig architectonisch monument dat de herinnering oproept en stuurt.

Weer tot bedaren gekomen, ziet Ploos al direct de onhaalbaarheid in van zijn droom om op die geïsoleerde plek het voorgestelde, on-Hollandse en megalomane monument te bouwen. Maar het papieren gedenkstuk dat een luchtkasteel bleef, laat zien hoe architectuur in de tweede helft van de achttiende eeuw door verlichte geesten als Jacob Ploos van Amstel werd gezien als serieus medium om ideeën tot uitdrukking te brengen. Het papieren monument voor Hugo de Groot moeten we plaatsen te midden van andere nieuwe architectonische experimenten, zoals de eerste musea, laboratoria, clubgebouwen, stoomgemalen en werkhuizen.⁷

Ploos en zijn ontwerper Jacob Otten Husly creëerden een heiligdom dat De Groot associeert met de eeuwigheid en het bovenmenselijke, en de beschouwer als devote aanbieder tot verheffing en groter inzicht leidt. Daarvoor was het slopen van een vervallen en gehaat bouwwerk een klein offer, maar zelfs een papieren variant kon al veel losmaken. In eenvoudig materiaal werd een vormexperiment uitgevoerd van iets wat op dat moment om praktische redenen en in duurzamer materialen niet mogelijk was. Zo werd een denkbeeld op ingenieuze wijze in een fantastisch bouwwerk omgezet en aan een

⁷ F. Schmidt, *Paleizen voor prinses en burgers. Architectuur in Nederland in de achttiende eeuw*, Zwolle 2007.

groter publiek vertoond. In een oogopslag bood de maquette in architectonische vorm veel directer dan een gesproken tekst, een groots eerbetoon.⁸

De tijdloze klassieke uitstraling van het monument was in 1774 in de Republiek niet eerder vertoond. Om te begrijpen hoe en waarom men tot deze vorm was gekomen, moeten we eerst een heldere voorstelling krijgen van het gedachte gebouw. De maquette in papier-maché bleef niet bewaard en afbeeldingen zijn niet bekend. Ploos' beschrijving biedt echter voldoende aanknopingspunten voor een reconstructie.

Een papieren tempel

Het papieren kunstwerk, vervaardigd door Hendrik Voerman 'volgens de tekening en vinding van den Heere Jacob Otten Husly', had een schaal van 1:144, die onder meer werd aangegeven door een beeldje links van de tempel. Om de verhouding van het papieren gedenkstuk tot de werkelijkheid begrijpelijk te maken, verwijst Jacob naar diverse gebouwen uit Amsterdam die zijn publiek kende. Het grondvlak 'met groote steenen bevoerd' mat een oppervlak van 105 bij 65 meter, vergelijkbaar met het Amstelveld. Hierop stond in het midden 'een ronde tempel, op het voorbeeld der Ouden, aan HUGO de GROOT, als aan eene Godheid, toegewijd.' Vervolgens beschrijft Jacob de drie delen waaruit de tempel is opgebouwd, 'het pedestal of voetstuk', de tempel zelf en de 'kalot of koepel' zoals bij 'Bouwkunstenaaren' gebruikelijk en hem door Husly is uitgelegd.

Men bereikt de tempel via een van de twee gekromde trappen aan weerszijden van het ovale podium, even hoog als het bordes van de Westerhal die in 1774 nog op de Westermarkt stond. Aan weerszijden van de tempel staan twee altaren op verhogingen van drie treden. Achttien zuilen van de Corinthische orde – 'de bevalligste en rijkste van sieraaden' – hoog ca. 16,5 m. omgeven de eigenlijke cella of muur van de tempel, die naar beide trappen geopend is. Het Corinthische hoofdgestel dat de zuilen boven de kapitelen bekroont, met een fries 'met anticq loofwerk' en een kroonlijst met modillons, draagt een smalle plint als basis voor achttien recht boven de kapitelen geplaatste standbeelden van schrijvers uit de oudheid die 'door den vlijt en arbeid van De Groot, als uit het diepe op eene verheevene en van elk zichtbare plaatse gesteld zijn.' Boven de cella verheft zich op een tamboer met acht rondvensters de halfronde koepel, bekroond door Minerva,

⁸ R.W. Tieskens e.a. (red.), *Het kleine bouwen. Vier eeuwen maquettes in Nederland*, Zutphen 1983.

waarmee het gebouw een totale hoogte bereikt van 49,7 m., bijna 3 meter hoger dan de ronde Lutherse kerk aan het Singel.

In de tempelruimte staat een drieënhalve meter hoog beeld van Grotius, leunend op zijn eigen geschreven en gedrukte werk. De binnenwand is versierd met dubbele Corinthische pilasters onder een hoofdgestel met sterrenfries, dat de binnenkoepel draagt die licht ontvangt door de rondvensters. Tussen de pilasters zijn twee nissen uitgespaard, een met een sculptuur die de ontsnapping per kist verbeeldt, de ander de onsterfelijkheid die aan De Groot het doodskleed ontnemt. Recht boven het standbeeld in de kruin van de koepel 'is eene schitterende Zon geplaatst' om De Groot als 'zon van Holland' (P.C. Hoofft) en 'Zon des Lants' (Vondel) tot bovenmenselijke proporties op te voeren.

Op het tempel terrein markeren vier obelisk en piramiden de hoeken, versierd met attributen en portretkoppen van Erasmus, Justinianus, Ovidius en Plato, de grote voorgangers die verwijzen naar de wetenschappen waarin De Groot uitblonk: theologie, de rechtsgeleerdheid, 'Poëzij en Historien' en staatkunde. Ploos verklaart dat doelbewust gekozen is voor hoekige obelisk en piramiden die contrasteren met de ronde vormen van de tempel, 'als zijnde de ronde figuur van het grootste en uitgestrektste gebruik in de Wiskunde, gelijk onze De Groot in de Geleerdheid was.' Daarom ook zijn eenvoudige verhoudingen nagestreefd, en is de zuilhoogte gelijk aan de straal van de cirkelvorm van de tempel.

Na deze beschouwing van de tempel sluit Ploos zijn redevoering af met een oproep aan zijn publiek tot spirituele extase, die van het gedenken een pseudo-religieus evenement maakt: 'Laat een heilige eerbied daardoor u zijn ingeprent. Doet offerande op de twee Altaaren, die bij den Tempel staan. Wil geduurige wierookgeuren van lof uitstorten ter eere van Hem, die allen prijs en roem waardig is.' Daarmee is het gebouw tegelijk monument en mausoleum, praalgraf en heiligdom, een plaats waar de bezoeker vanuit een innerlijke drang tot zingeving of nationaal sentiment eer betoont aan een voorbeeldige vaderlander.

Internationaal classicisme

Het is duidelijk dat de architectuur van deze tempel allesbehalve willekeurig was gekozen. In zijn ontwerp heeft Husly zijn expertise aangewend om voor Ploos en De Groot – op papier – een monument van internationale allure te ontwerpen. De vergelijkingen die Ploos in zijn beschrijving maakt met Amsterdamse gebouwen, onderstrepen hoe anders

deze architectuur was. De Groot kreeg geen gesloten ronde bakstenen hal versierd met Dorische pilasters, zoals de Ronde Lutherse kerk van Adriaan Dortsman (1668–1671), maar een echte klassieke tempel met vrijstaande Corinthische zuilen. De zeventiende-eeuwse, regionale stijl van het Hollands classicisme is vervangen door de nieuwe architectuur van de 'retour à l'antique' – niet te verwarren met het latere neoclassicisme – een vormentaal die De Groot in direct verband bracht met grote Griekse wijsgeren. Daarom alleen al lag de keuze voor deze tempelvorm voor de hand. Maar een extra stimulant zal uitgegaan zijn van de architect Husly, wiens enthousiasme voor een architectuur met classicistische signatuur toen al geen geheim meer was.

Husly was in 1772 hard op weg een van de meest gerenommeerde architecten van Holland te worden en hij was waarschijnlijk een goede bekende van de broers Ploos van Amstel. Geboren in Doetinchem in 1738, was hij jong in Amsterdam in de praktijk van zijn ooms gekomen, de stucwerkers Hans Jacob en Hendrik Huslij, en werd vermoedelijk begeleid door ontwerper/decorateur Nicolaes Bruijnsteijn.⁹ In 1758 was hij betrokken bij 'Vriendschap verenigt de kunsten', een soort voorloper van de Amsterdamse stadstekenacademie waarvan hij in 1765, samen met onder andere Cornelis Ploos van Amstel oprichter was. Regelmatig zou hij voor diverse genootschappen spreken over architectuur, landschap en schilderkunst.¹⁰ Toen hij werd gevraagd voor het ontwerp van Grotius' tempel had hij al een *Redevoering over de Tempelen der Grieken en Romynen* (1770), een algemene uiteenzetting voor de leden van de stadstekenacademie gegeven en gepubliceerd.¹¹ Het maakte hem tot de ideale figuur om het project met Jacob uit te

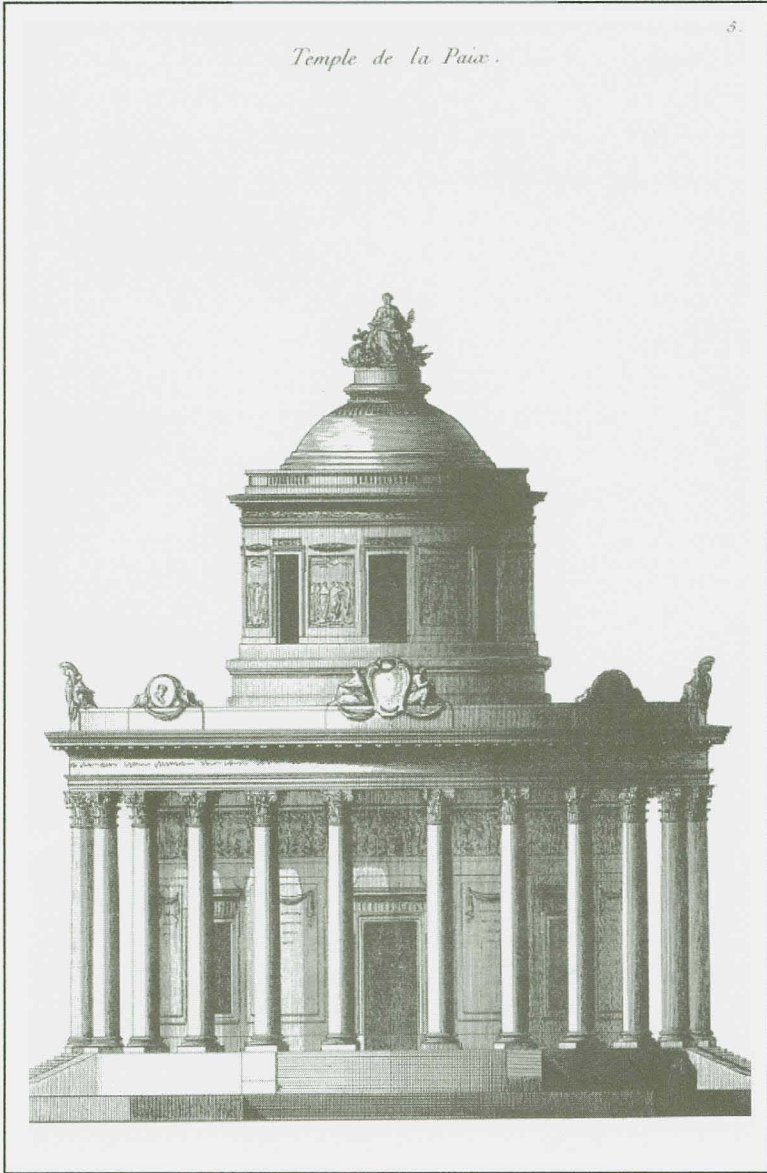
⁹ A. Duisenberg, *J. Otten Husly (1738–1796). Avant-garde architect tijdens de Verlichting*, Rotterdam 1998.

¹⁰ E. de Jong, 'Architectuur en landschap. Jacob Otten Husly (1738–1796) als theoreticus; een verkenning', in: H. Krop en P. Sonderer, *Esthetica tussen klassiek en romantiek. Geschiedenis van de Wijsbegeerte in Nederland. Documentatieblad van de werkgroep 'Sassen'* 3 (1992), p. 79–96. Voor een overzicht van redes door Husly, zie Von der Dunk, *Een Hollands heiligdom* (n. 2), p. 535–39.

¹¹ Grijzenhout en Serooskerken, *Edele Eenvoud* (n. 5), p. 43; cat. no. 4. Exemplaren in de bibliotheken van het Rijksmuseum en Universiteit Utrecht. De Jong, 'Architectuur en landschap' (n. 10), p. 81–82; P. Knolle, 'De Amsterdamse stadstekenacademie, een 18de-eeuwse "oefenschool" voor modeltekenars', *Nederlands Kunsthistorisch Jaarboek* 30 (1979), p. 1–41, i.h.b. p. 1, 4 en 11; voor de tekenacademie en Cornelis Ploos van Amstel: Ploos van Amstel, *Portret van een koopman en uitvinder* (n. 2), p. 102–18.

Temple de la Paix.

5.



De Neufforge

werken en en passant de leden van *Concordia et Libertate* te laten kennismaken met de mogelijkheden van de contemporaine architectuur.

Die voorkeur voor het classicisme viel in deze setting bijzonder goed op zijn plek. Hoewel de redevoeering en tempel deels gemotiveerd waren uit nationaal gerichte, staatsgezinde en anti-Orangistische sentimenten, was de gekozen architectuur bij uitstek universeel en laat zien dat men zeer goed op de hoogte was van wat zich internationaal op architectuurgebied afspeelde.¹²

Paris, capitale de l'architecture

De architecten die in de tweede helft van de achttiende eeuw in de Republiek werkzaam waren, richtten de blik vooral op Parijs, als centrum van de West-Europese, modieuze architectuur en doorgeefluik van allerhande heronderzoek van de architectuur van de (klassieke) oudheid.¹³ Het was de meest uitgelezen plek voor de ambitieuze ambachtsman Husly om een gedegen architectenopleiding te volgen. Waarschijnlijk verbleef hij er tussen 1758 en 1761 ter afsluiting van zijn leerjaren.¹⁴ Zijn veelzijdige carrière maakt aannemelijk dat hij een uitgebreide opleiding bij een van de gerenommeerde architectuurdocenten in Parijs volgde, waarbij aandacht werd geschonken aan een grote tekenvaardigheid, een perfecte beheersing van het classicistische vocabulaire voor alle mogelijke opdrachten en het vermogen om een ontwerp gedetailleerd in woord en geschrift te

¹² Mijn Engelstalige boek over 'Dutch architectural culture of the eighteenth century', waarin dit uitvoerig aan de orde komt, verschijnt naar verwachting in 2010.

¹³ C.A. van Swigchem, *Abraham van der Hart 1747–1820. Architect. Stadsbouwmeester van Amsterdam*, Amsterdam 1965, 77; F.H. Schmidt, *Pieter de Swart. Architect van de achttiende eeuw*, Zeist, Zwolle 1999, hoofdstuk 2.

¹⁴ C.C.G. Quarles van Ufford, *Catalogus van overwegend Amsterdamse architectuur- en decoratieontwerpen uit de achttiende eeuw*, Amsterdam 1972, p. 10 en 41 (cat. nrs. 121, 123); Duisenberg, J. Otten Husly (n. 9), p. 5–6; R. Meischke e.a., *Huizen in Nederland. Amsterdam. Architectuurhistorische verkenningen van het bezit van de Vereniging Hendrick de Keyser*, Amsterdam, Zwolle 1995, p. 95 en 122, n. 350.

beredeneren en aan potentiële opdrachtgevers te verklaren.¹⁵ De rijkdom van Husly's boeken-, prenten- en tekeningenverzameling, in twee catalogi opgemaakt in 1798, ondersteunt de suggestie dat hij als professionele architect zijn leven lang bleef studeren en daarmee een van de meest onderlegde en allround opgeleide architecten van zijn tijd in de Republiek was.¹⁶ Een nadere analyse van de toegepaste architectuurvormen in het beschreven tempelontwerp voor De Groot en hun mogelijke herkomst kan dit verduidelijken.

Studiemateriaal

In Husly's verzamelingen was in 1798 alle belangrijke literatuur te vinden die tijdens zijn werkzame carrière was verschenen, naast de titels die geen enkele beleden architect kon missen, van Alberti's *De Re Aedificatoriae* (1481) tot en met Jacques-François Blondel's *Cours d'architecture* (1771–1777). In het kader van Grotius' tempel zijn enkele titels buitengewoon interessant, omdat zij Husly en Ploos geholpen kunnen hebben hun uitzonderlijke voorstel uit te werken.

Het beste vertrekpunt bood het enige architectuurboek dat terugging tot de Romeinse oudheid, Vitruvius' *De Architectura*.¹⁷ De ronde tempel met een krans van zuilen rond een cella die wel vaker met zonnelymboliek was toegepast, noemde hij peripteros. Tenminste twee titels in Husly's bibliotheek bevatten afbeeldingen die op basis van Vitruvius' tekst en archeologisch onderzoek waren gemaakt.¹⁸ Maar ook het kleine ronde Tempietto van Bramante dat in Rome de plek markeerde waar Petrus was gekruisigd, was onder architecten overbekend door onder andere Palladio's *I Quattro Libri dell'Architettura* (1570).

¹⁵ Voor architectuuropleidingen in Parijs, zie: F. Schmidt, 'Expose ignorance and revive the bon goût. Foreign architects at Jacques-François Blondel's Ecole des Arts', *Journal of the Society of Architectural Historians* 61 (2002), p. 4–29.

¹⁶ Duisenberg, J. *Otten Husly* (n. 9), p. 106–11; M.I.E. van den Berg, *Het stadhuis van Weesp en de architect Jacob Otten Husly* [doctoraal scriptie Universiteit Utrecht] 1995, bijlage IV.

¹⁷ Vitruvius, *Handboek bouwkunde*, vert. Ton Peters, Amsterdam 1997, boek IV, hoofdstuk 1 (Corinthische orde); 8 (ronde tempel).

¹⁸ C. Perrault, *Les dix livres d'architecture de Vitruve*, Parijs 1684, p. 145; J.-D. Le Roy, *Les Ruines des plus beaux monuments de la Grece*, Parijs 1758, II, pl. 25, fig. 16.



Piranesi, Veduta del Tempio di Cibele

Husly was waarschijnlijk ook bekend met de Romeinse ronde tempels van Hercules Invictus/Victor en Vesta in Rome en Tivoli, die in ruïneuze staat altijd zichtbaar waren gebleven en sinds de zestiende eeuw regelmatig werden gereconstrueerd in prenten en architectuurboeken. Zijn bibliotheek bevatte onder meer de studies van Pietro Santi Bartoli over Romeinse mausolea ‘met verscheide geschreeven Anotatien’ en Jean Barbault’s *Les plus beaux monuments de Rome ancienne* (1761) in 128 platen.¹⁹ Onzeker is of hij ook D. Rossi’s *Romanæ magnitudinis monumenta* (1699) kende, dat in de reconstructie

¹⁹ *Catalogus van een fraaije verzameling schilderyen, teekeningen en prent-kunst, keurlyk gebonden en losse prent-werken, waaronder veele de bouw-kunde, de schilder kunst, en perspectief betreffende; [...] alles naargelaaten door wylen den beroemde architect Jacob Otten Husly [bij P. Van der Schley, C. Ploos van Amstel J.Cz., J. Yver en C.S. Roos, Amsterdam] 1798, nr. 39, 79 (Bartoli), 84, 56 (Barbault).*

van het Corinthische mausoleum aan de Romeinse Via Appia, bekend als de tombe van Gallienus, een treffend voorbeeld gaf.²⁰

Niet echt verrassend is Husly's bezit van *Le Antichità Romane* (Rome 1756) van de toen zeer populaire kunstenaar, handelaar en archeoloog Giovanni Battista Piranesi.²¹ Deze verzameling oudheden, maar ook *Prima Parte di Architetture, e Prospettive* (Rome 1743) met Romeins geïnspireerde fantasiearchitectuur van het *Campidoglio antico*, de *Tempio classico* en het *Mausoleo antico*, en de los uitgegeven *Veduta dell Tempio di Cibele* boden Husly en Ploos inspiratie om Hugo in een passende omgeving als illustere vaderlander te eren. De manier waarop het Romeinse drukwerk de klassieke ruïnes afbeeldde, in vaak schilderachtig verbeterde landschappen en contrastrijke, dramatische settings, vergrootte de impressie van een verheven, maar grotendeels vergaan roemvol verleden waar zij in Nederland naar zochten.

In Parijs kon Husly eenvoudig met het werk van Piranesi vertrouwd zijn geraakt. Vanaf de vroege jaren vijftig was daar namelijk een 'renouveau artistique' begonnen onder invloed van kunstenaars en architecten die ter afsluiting van hun opleiding naar Rome kwamen. In en om de Académie de France à Rome ontmoetten architecten uit heel Europa elkaar. Velen raakten betoverd door het rechtstreekse contact met de Romeinse oudheden en lieten zich inspireren door de romantische prentverbeeldingen van Piranesi. Terug in Parijs, voorzien van grondige kennis van de Romeinse architectuur en geïnspireerd om aspecten daarvan in hun werk op te nemen, veranderde ook het Franse architectuurklimaat. Een van de zichtbare effecten van die 'retour à l'antique' was de bouw van de immense Sainte-Geneviève (tegenwoordig Pantheon, 1755–1777) door architect Jacques-Germain Soufflot.²² Al snel na het begin van de bouw verschenen prenten waarop de reusachtige Corinthische zuilenportiek was afgebeeld, die ook Husly moeilijk kan zijn ontgaan.

²⁰ H. Colvin, *Architecture and After-Life*, New Haven, Londen 1991, p. 317; V. Hart, *Nicholas Hawksmoor. Rebuilding Ancient Wonders*, New Haven, Londen 2002, p. 236–37.

²¹ J. Harris, 'Le Geay, Piranesi and International Neo-classicism in Rome 1740–1750', in: *Essays in the history of architecture presented to Rudolf Wittkower*, Londen 1967, p. 189–96; *Piranèse et les Français, 1740–1790*, cat. tent. Rome, Villa Medici, Dijon, Palais des États de Bourgogne, Paris, Hôtel de Sully, mai/novembre 1976, Rome 1976; G. Brunel (samenst.), *Piranèse et les Français : colloque tenu à la Villa Médicis, 12–14 mai 1976*, Rome 1978; J. Barrier, *Les architectes européens à Rome. 1740–1765. La naissance du goût à la grecque*, Parijs 2005.

²² *Le Panthéon. Symbole des révolutions. De l'Église de la Nation au Temple de grands homes*, Paris 1989.

Van speciaal belang in verband met Husly's Parijse verblijf en de Grotiustempel was ook Pierre Patte's *Monuments érigées en France à la gloire de Louis XV* (Parijs 1765), aanwezig in Husly's bibliotheek, met de daarin opgenomen 'description des honneurs & des monumens de gloire accordés aux grands hommes tant chez les Anciens que chez les Modernes'.²³ In deze geschiedenis van monumentale huldeblijken ligt de nadruk op heldenverering. 'Ce sont les grands hommes qui font, dans tous les temps, la gloire d'un état; & il importe à sa prospérité de graver dans tous les coeurs de nobles impressions, des sentiments forts & magnanimes.'²⁴ Eclatant eerbetoon voedt de herinnering aan de grote verdiensten van helden van de natie, verheft de geest van de burger en presenteert hen als voorbeeld voor het algemeen welzijn. Via de grote monumenten van Egypte, Assyrië, Griekenland, Rome en Italië bereikt Patte de Republiek waar hij slechts stilstaat bij het standbeeld van Erasmus in Rotterdam, inderdaad op dat moment het enige standbeeld van een nationale held in de openbare ruimte in de Republiek. Met Ploos' initiatief voor een monument voor De Groot zou dan ook een nationale traditie worden voortgezet, waarin geleerden in plaats van heersers en militairen werden herdacht.

Husly bezat verder een aantal werken die van pas kwamen bij de detaillering van zijn ontwerp van de tempel en obelisk, zoals twee exemplaren van *Nieuwe historische beeldspraak of Hieroglypische Merkbeelden* van Jean-Charles de la Fosse, een map Jean-François de Neufforge's *Recueil Élémentaire d'Architecture* (1757–1768), en de boeken met de grootse feestarchitectuur in Parijs voor de koningskinderen in 1739 en 1745.²⁵ Feestarchitectuur, de architectonische opluistering van festiviteiten en gedenkwaardige gebeurtenissen bereikte in loop van de achttiende eeuw zijn grootste omvang.²⁶ Van de efemere bouwsels die voor intochten, vuurwerken en andere festiviteiten werden opgetrokken, verschenen vaak diverse, concurrerende prentseries die een nauwe

²³ *Catalogus* (n. 19), 'gebonden prentwerken', nr. 60.

²⁴ P. Patte, *Monumens érigés en France à la gloire de Louis XV*, Parijs 1765, p. 71.

²⁵ *Catalogus* (n. 19), 'gebonden prentwerken' nrs. 53, 54, 'losse prentwerken' omslagen 3 en 4.

²⁶ W. Oechslin, A. Buschow, *Festarchitektur. Der Architekt als Inszenierungskünstler*, Stuttgart 1984; P. Knolle (red.), *Een groot gedruis en eene onbesuisde vrolykheit. Feesten in de 18de eeuw*, Enschede, Leiden 1996; F.H. Schmidt, 'Grensoverschrijdende feestarchitectuur. Het vuurwerktheater voor de Vrede van Aken in de Hofvijver (1749) als exponent van internationaal classicisme', *Nederlands kunsthistorisch jaarboek* 49 (1998), p. 254–81;

samenhang tussen kunst en propaganda vertonen. Frappant is de verwantschap van De Groot's tempel in algehele opzet met een speciale efemere tempel voor het Romeinse Chinaa-feest van 1747, die Husly gekend kan hebben van een gravure door de eerder genoemde Patte.²⁷ De ontwerper, Louis-Joseph le Lorrain, was een van de Franse architecten die in Rome aan de wieg van de 'renouveau artistique' had gestaan die ook snel Parijs zou bereiken. Le Lorrain's sterk door het 'Piranésisme' beïnvloedde architectuurcapriccio lijkt, compleet met vier obeliskken, rokende offertafels en standbeelden boven de colonnade een onmiskenbare inspiratiebron voor Husly's ontwerp.

De architectuurfantasie

Het ontwerp van Husly is doortrokken van voorliefde voor de 'retour à l'antique' – een on-Hollandse vormgeving onder sterke invloed van de contemporaine Franse architectuur die toentertijd internationaal toonaangevend was. Het papieren gedenkstuk gaf hem de kans te experimenteren met een vertrouwde vormentaal, wat hem in de bouwpraktijk van de Republiek zelden gegeven was. Hij zal er indruk mee hebben gemaakt. Met zijn ontwerp voor het stadhuis van Weesp waarvoor hij eind 1772 was gevraagd, liet hij zien dat hij het vak ook in de praktijk beheerste en klaar stond voor het echte werk, dat niet lang op zich liet wachten.

Het is moeilijk voor te stellen wat voor indruk de Grotius' tempel op de plek van het te slopen kasteel Loevestein, in het landschap van Maas en Waal zou hebben gemaakt. Een monumentaal, uit duurzame, uitheemse materialen opgetrokken mausoleum met een tot in de details doorgevoerde klassieke vormentaal – zo iets was in de Lage Landen niet eerder voorgekomen. Maar het was geen moment de bedoeling het ook echt te gaan bouwen. Het ging in *Concordia et Libertate* slechts om de plechtige vertoning van een architectuurfantasie, als verlate huldeblijk aan een nationale held.

²⁷ W. Oechslin, in: *Piranèse et les Français*, p. 206–07; Barrier, *Les architectes européens à Rome*, p. 84–85, 110, 116.

Een tempel voor Hugo de Groot
Een rede van Jacob Ploos van Amstel uit 1774

*redactie en samenstelling Jan Bloemendal
en Hans Kristian Ploos van Amstel
met tekeningen van Joost Veerkamp*

Amersfoort, *Florvallis* 2010

Colofon

© teksten: auteurs van de artikelen, 2010

© tekeningen: Joost Veerkamp, 2010

Florivallis, Amersfoort, 2010

ISBN 978 90 75540 43 7

Inhoudsopgave

Woord vooraf	
<i>Hans Kristian Ploos van Amstel en Jan Bloemendal</i>	7
Het uitmuntend karakter en de zonderlinge lotgevallen van Hugo de Groot herdagt bij de beschouwing van het slot Loevestein	
<i>Jacob Ploos van Amstel</i>	9
Ach! Mogt ik nog uwe achting winnen! Het kleurrijke leven van Jacob Ploos van Amstel (1735–1784)	
<i>Hans Kristian Ploos van Amstel</i>	49
‘Het eenige en zeldzame Wonderstuk van de geheele wereld’ Een architectonische fantasie voor een illustere vaderlander	
<i>Freek Schmidt</i>	63
Ploos en het Amsterdamse genootschapsleven	
<i>Thomas H. von der Dunk</i>	77
Ploos en de Vondelherdenking	
<i>Jan Bloemendal</i>	93
De nasleep van <i>De iure praedae</i> (1604–1606) en <i>Mare liberum</i> (1609) Een bijdrage over het ontstaan en de verspreiding van Hugo Grotius’ beroemdheid	
<i>Henk Nellen</i>	105
Verantwoording	127